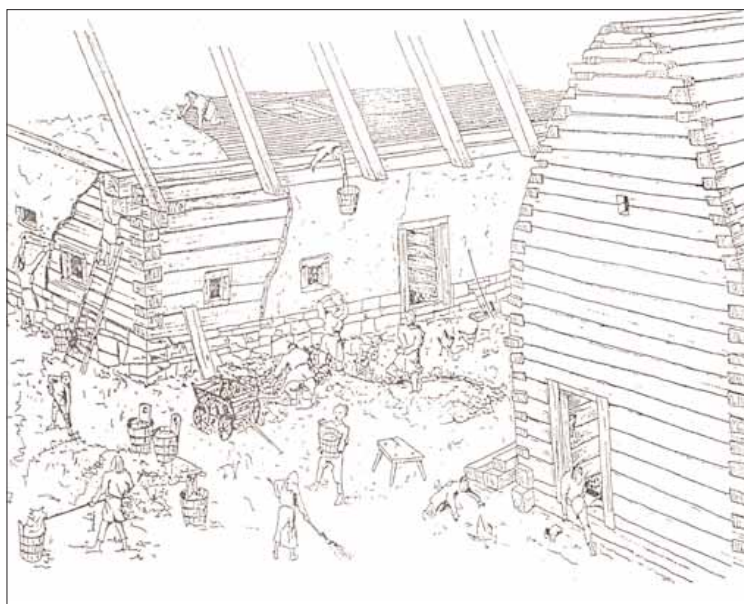

Kácení lesa a příprava materiálu ke stavbě na historickém iluminovaném rukopisu

Stavba domu, jak ji už neznáme

Stavba domu magická

Stavba domu vždy patřila mezi elementární lidské činnosti. Postavit dům znamenalo zajištění samotné existence člověka, ale souviselo také s jeho snahou vybudovat pevnou hráz mezi sebe a vnější přírodní či nadpřirozené jevy. Jak je tomu dnes, a především jak tomu bylo tehdy?

Přestože současná prefabrikovaná výstavba na klíč s sebou nese stopy naprostého odosobnění a odlišnosti architektury, dřívě, dokonce ještě nedávno, tomu tak nebylo. Většinu dnešních konzumentů bydlení je jedno, zda dům v satelitním směstěčku stojí na dávném pohřebišti či byl vybrán podle katalogu, a nikoli podle skutečných potřeb konkrétní rodiny. Přesto jsme svědky ojedinělých případů umístění zeleného stromku či ratolesti do krovu novostavby.

Proč a čeho se vlastně bojíme

Dodnes si pamatujeme pověsti o zazděných ženách nebo zlých domácích skřítečích. Každé dítě ví, že Karel IV. nechal do malty přimíchat vajíčka, aby zpevnil Karlův most v Praze. Kde se tyto pověsti vzaly? Proč jsou tak dlouho uchovávané v tradičních zvycích a obyčejích? Především vycházíme ze skutečnosti, že dům nechápeme výhradně jako doklad kultury materiální, ale zcela nepochybně také kultury duchovní.

Při dokumentovaných obřadech a zvyklostech spojených se stavbou domu se snažíme poznávat a rekonstruovat archaické představy dávných lidí o krajině, prostoru a jeho vymezení. Tento vztah byl po staletí vytvářen vzájemným zápasem a soužitím člověka s přírodou a skládán v útržkovitý obraz tvořený mýty, rituály, obyčejí, zvyky či pověrečnými praktikami.

Stavba domu je osvojení si prostoru, vyrvání ho z lůna přírody. Oplocený pozemek je přisvojen, ohrazená ves ochraňuje obyvatele, pole za vsí se obhospodařují raději ve dne, les za polem je divoký, nejistý, nečistý.

Dům poskytuje bydlení, prostor řemeslu či produkci, ale také reprezentuje, je estetickým a seberealizačním měřítkem. Je základním stavebním článkem společnosti a přes víru v Boha je chráněn magickými obřady a předměty. Ty zajišťují také hojnost, blahobyt, štěstí, zdraví a další nezbytné atributy lidské spokojenosti. Nejde o skutečnosti nikterak dávné, vždyť ještě v 80. letech 20. století hovoří Václav Mencl o existenciální úzkosti sálající z každého domu na slovenské vesnici, vycházející z démonického působení vnějšího světa. Dramatičnost obav podtrhují projevy manismu, doložené na třech valašských vesnicích (Pržno, Hrozenkov a Karlovice) ještě před polovinou 20. století. Dům a jeho obyvatele chránily lebky a kosti předků tajně vyhrabané na místním hřbitově a uložené pod pecí či prahem domu.

Z čeho budeme stavět

Nezávadnost materiálu použitého ke stavbě domu představovala jednu ze základních obav o zdárný výsledek stavby a odráží prastaré mytologické a rituální představy o významné úloze stromů (les mytág) v dávných indoevropských systémech a předkřesťanských kultech. Ke stavbě tudíž není možno použít stromy „nečisté“, tedy stromy zasažené bleskem či stromy, na nichž někdo spáchal sebevraždu. Zároveň je nutno vyvarovat se použití stromů „svatých“.

Z polského území máme doklady uctívání lípy, považované za strom Matky Boží, u něhož se zjevují svatí. Bez černý je v severním Polsku uznáván pro své léčebné účinky, zatímco na jihovýchodě je považován za sídlo ďábla a nemoci. Skandinávci věří v existenci nadpřirozené bytosti ukryté v bezu, která chrání obydlí, zatímco v Německu a Francii

je poukazováno na jeho škodlivost. Ke stavbě domu rozhodně nebylo možno použít, a to především z důvodů praktických, stromy hraniční (mezníky). Praktické bylo rovněž nepoužívat dřevo křivé, ovšem s pověřeným zdůvodněním (smuteční vrba či bříza). Mezi prakticky odůvodnitelné pověry rovněž patří zvolení ideální doby kácení stromů.

Kde budeme stavět

Víra ve šťastné a nešťastné dny ovlivnila bezesporu vlastní zahájení stavby. Výběr prostoru byl ovlivněn hledisky praktickými i důvody vycházejícími z univerzální klasifikace prostoru a vztahu místa stavby k obydlí samotnému (příznivé či nepříznivé místo). Zcela osvědčeným způsobem zajištění vhodného místa je výstavba na místě, kde dům již stál (opravy, úpravy, rekonstrukce). Jestliže nacházíme při archeologických výzkumech kontinuální doklad osídlení jednoho místa v rámci dnes stojících historických domů, potom je to jizba. Místo, kde se žije. Všude okolo dochází k proměnam zástavby, úpravám terénu, v místě jizby však narůstají podlahové úrovně kontinuálně. Předkové již dobře zvolili a není důvod jim nedůvěřovat. Principy kolektivní paměti vylučují možnost stavby domu na místě tragické události, kde došlo k vraždě, sebevraždě, ke zranění či neštěstí. Zapovězena jsou též místa komunikací nebo lázní. Ke zjištění vhodnosti vybraného stavebního prostoru se používalo velké množství magických obřadů, věštění či hádání.

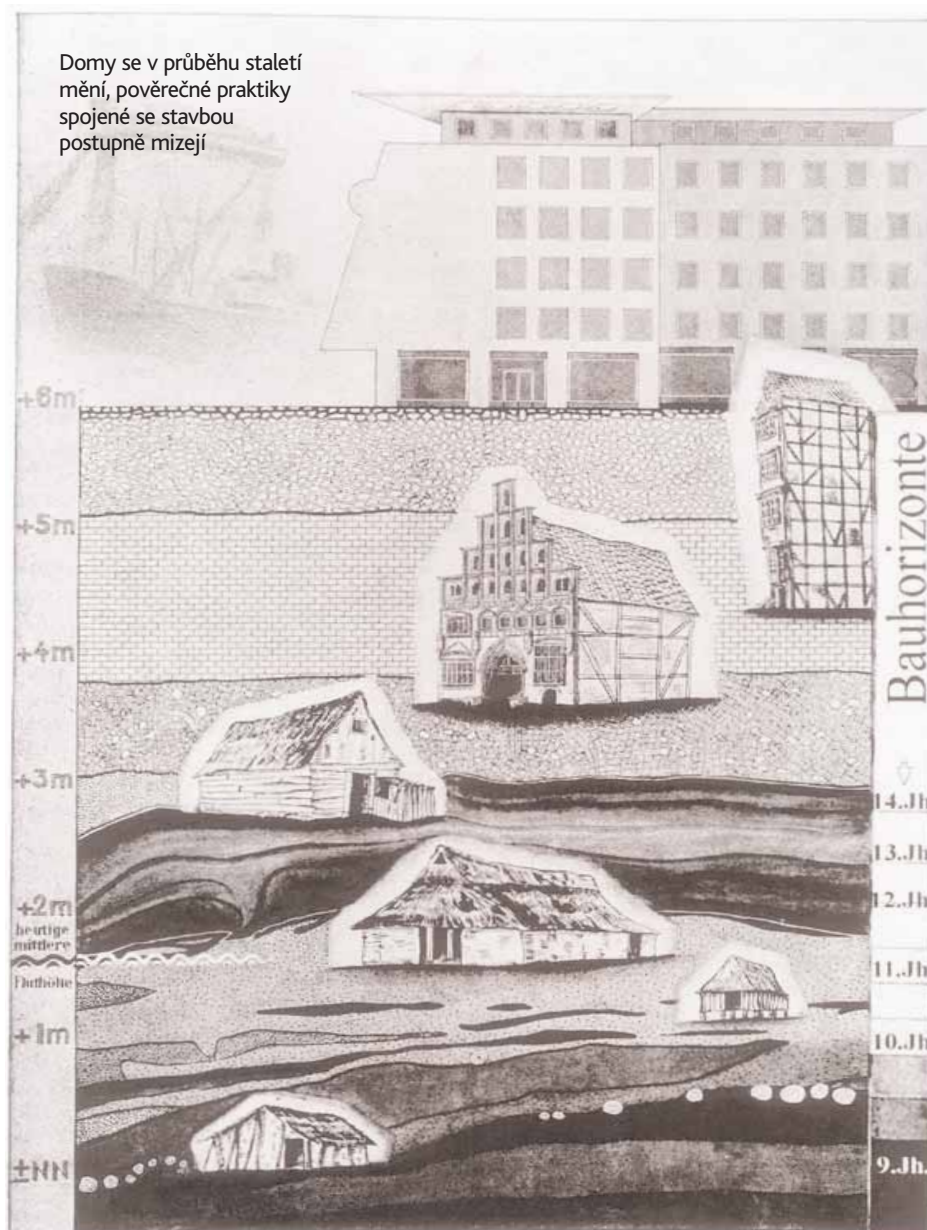
Stavíme dům

Pro zajištění elementárních potřeb souvisejících se šťastným bydlením byly v průběhu stavby domu přinášeny stavební oběti (přinášíme oběti) a domové obětiny (ukládáme zvířata či předměty za účelem ochrany domu a zajištění blahobytu). Ty slouží k ochraně obydlí před přírodními katastrofami, lidmi, zlými nadpřirozenými bytostmi a zajišťují dostatek, štěstí a spokojenost. Jejich výskyt máme možnost sledovat v archeologických pramenech od neolitu a výrazně přibývají v době železné. Rozpoznatelnost těchto praktik v archeologických pramenech je velmi malá a k jejich identifikaci je třeba tří základních kritérií. Nález musí prokazatelně souviset s konstrukcí domu či pecí, nesmí být ojedinělý, náhodný (musí tedy existovat analogie – paralela) a musel se dostat na své místo během stavby.

Průzkum prováděný ve 40. letech 20. století na Válašsku prokázal existenci 62 typů stavebních i domových obětí a pouze

u 28 z nich existuje možnost zjištění archeologickým výzkumem (ostatní podléhají zkáze). Stavební oběť měla uspokojit nadpřirozené síly v okolí stavby. Výjimečně se setkáváme v etnografických výzkumech s doklady krvavých obětí, mezi něž patří useknutí hlavy kohouta na prahu nového domu (Rusko) či zabíjení kohouta (Polsko). Častěji jsou ukládána do domu živá zvířata, žába na Válašsku, kohout nebo netopýr ve Slavonii. Ojedinělé jsou lidské oběti (hradby časně slovanských hradů). Krvavé oběti jsou postupně nahrazovány ukládáním nejrůznějších předmětů. Zvířata je možno nahradit srstí. Bohatství přinášejí mince, obilné zrní plodnost a kombinace více stavebních obětí, prostorově rozmístěných v konstrukci novostavby, zajišťuje obecné blaho (prostorová sémiotická diferenciacie). Například ve Vladimírské gubernii v rohu „svatého koutu“ bylo umístěno kadidlo, při

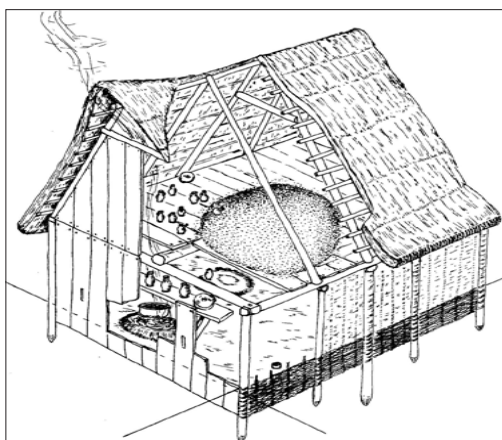
koutu v průčelí mince, při rohu u vchodu zvířecí srst a v rohu u pece byl ponechán volný prostor pro domácího skřítko. Nejčastěji bývají stavebními obětinami živá či mrtvá zvířata, rostliny, potraviny, svěcená voda nebo svěcené předměty, mince, šperky a keramické nádoby či jejich zlomky, sloužící především jako obal nedochované stavební obětiny z organického materiálu. Mezi zajímavější nálezy patří například hrnce s bronzovou plastikou kuřete v plentě zemnice z 9.–10. století v Hullernu (Vestfálsko), bronzový náhrdelník v konvici ze 16. století pod prahem domu v Gronau (Dolní Sasko) či kohout v jámě při nároží domu v Kardoskútu (12. století, Maďarsko). Na nálezy koňských lebek pod spodními věnci roubených staveb v Novgorodě poukazují obětiny koně, doložené ještě z počátku 20. století v etnografickém materiálu ze střední Ukrajiny.

Z Čech můžeme jmenovat například zlomky keramiky ze štítu sýpky v Rašovicích (přelom 15. a 16. století), zadržené nádoby s kůstkami na hradě Hukvaldy (14. století) nebo nádoby pod podlahami zemnic v Hradištku u Davle (13. století).

Poměrně mladými doklady pověrečných praktik jsou nálezy prázdné pokladničky a kachle ve zdivu městského domu v Opavě (16. století) či mísa s mincí Leopolda I. (1657–1705), zadržena ve zdivu kamenného domu v Malhosticích u Brna.

Nejčastěji jsou obětiny ukládány v obytném prostoru, tedy v jizbě, a to především ke stěnám (pod stěny do základů), koutům či rohům (pod nároží, do vazby nároží pod základový trám), do „svatého koutu“ (prostor

Spokojený život v domě je i současným přáním nás všech

Dům poskytuje především ochranu před vnějším světem

Hodnotově nejdůležitějším duchovním prostorem v obytné jizbě byl „svatý kout“ diagonálně naproti peci, k němuž se pojilo mnoho pověrečných představ

v jizbě diagonálně naproti peci), pod podlahu, pod otopné zařízení nebo pod stůl či lože. Ochrana před vnějšími zlými silami je zajištěna obětinami situovanými do vstupu (pod práh) anebo k oknům (hrnek s vejcem obtočeným lidskými vlasy). Nacházejí se tedy vždy na rozhraní dvou světů, osvojeného a cizího, kulturního a divokého. Světa bezpečí a světa strachu a obav. Tyto praktiky selhávaly při filipjakubské noci, kdy mají zlé síly mimořádnou moc, a proto byl prostor před vstupem vysypáván popelem a pískem. Na Chodsku J. Š. Baar hovoří o nutnosti klást na práh chléva množství drnů, aby čarodějná bába, nucena přepočítat jednotlivá stěbla, byla ráno zahánána kohoutím kokrháním na útěk. Hořlavé střechy a krov byly před požárem a bleskem chráněny položením posvěcené živové větvičky za krokve či umístěním pravěkého broušeného nástroje sekeromlatu (měděná sekerka ze zaniklé osady Bystřec na Dražanské vrchovině, broušený sekeromlat

z krovu Zlaté bašty na hradě Křivoklát, přelom 15. a 16. století). Magická moc pravěkého artefaktu považovaného za hrot blesku a nalezeného na poli při zemědělské činnosti měla svést špičku blesku mimo obydlí. Ostatně sekeromlat zavěšený na řetěze v chóru katedrály v Halberstadtu dokládá přítomnost pohanských pověrečných praktik přímo v sídle křesťanské víry.

Už se stěhujeme

Strach je spojen i s první nocí v novém domě. Neosvojený prostor představoval pro člověka nebezpečí, a proto vpouštěl na zkoušku do domu nejdříve zvíře. To má za úkol ve formě oběti vstřebat zlé a nečisté síly. K tomu býval využit i slaměný panák, žebrák (na Valašsku) anebo nejstarší mužský člen rodiny („staryk“ ve Vladimířské gubernii). Například na slovenských Javornících se tvrdilo „že ke bi tam ničo bolo, že sa to chici toho, kdo první vejdze“ (70. léta 20. století).

K osvojení nového prostoru přispěje přenesení hrsti hnoje ze staré usedlosti, žhavých uhlíků ze starého domu, přináší se díže, chléb a sůl a dům se vykropí svěcenou vodou. Kaše vařená ve starém domě je dovařena v domě novém apod. Tyto praktiky jsou doloženy především ve východní Evropě, která má také svého domácího skřítky zvaného „domovoj“. Ten je vždy vyzván k přesídlení do nového domu.

Věříme i my dnes v nějakého domovního skřítky? Vybíráme si vůbec místo a podobu domu, ve kterém chceme bydlet? Je to dům jednogenerační, kde budeme žít pouze my, a ne naši děti? Je dnes stavba domu zcela odosobněnou a čistě komercializovanou záležitostí a vše podstatné svěříme bez obav odborníkům na geologicko-inženýrské průzkumy, radonové průzkumy a statiku? Odpovězte si sami. V tomto čase vánočním k tomu bude nepochybně dost prostoru i inspirace. ■

